

К. А. Кравченко
викладач Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини,

**ПРОБЛЕМИ ПРИРОДООХОРОНИ У ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВО-
ПРИРОДНИЧИХ ТОВАРИСТВ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)**

Природоохоронна діяльність в Україні має прадавні традиції та багату історію, що пов'язано з давнім заселенням і досить значним освоєнням натуральних ландшафтів України. Тому питання співдіяння природи та людського суспільства є однією з найбільш актуальних проблем сучасності, яка може вирішитися завдяки підвищенню рівня екологічної культури особистості та рівня громадської свідомості в цілому. Але однією з таких проблем є недостатнє дослідження діяльності науково-природничих товариств, вивчення досвіду яких дозволить виховати у підростаючого покоління не згубну традицію брати більше від природи, гармонійно співіснувати з нею, раціонально використовувати та відтворювати її багатства, психологічну готовність оберігати природні цінності всюди і завжди [1, с. 4].

Значну роль у поширенні природоохоронної ідеї серед широких верств населення, зокрема учнів відігравали науково-природничі товариства, що займалися науковими дослідженнями природи свого краю, просвітницькою діяльністю та популяризацією ідей охорони природи.

Виникнення Київського товариства любителів природи (1907–1924) спричинило новий піднесений природоохоронний рух. У статуті Товариства на меті є пробудження серед любителів інтересу до природи в межах тваринного, рослинного та мінерального царства; проведення лекцій, екскурсій, наукових досліджень, організація виставок, музеїв, садів тощо [2, с. 169].

У перші роки існування товариство мало п'ять секцій: 1) любителів тварин взагалі; 2) акваріумів і тераріумів; 3) любителів ентомології; 4) любителів кімнатних і повітряного квітництва і рослин взагалі; 5) любителів мінерального царства, геології з палеонтологією. Пізніше з'явилися секції з любителів собаківництва та любителів голубівництва та поштово-голубиноного спорту [5, с. 16].

При Товаристві були створені комісії з охорони рослин і тварин, співробітники яких перебуваючи у відрядженні мали на меті придбати експонати для музею, залучення любителів природи на свої виставки.

Просвітницька діяльність Товариства любителів природи полягала у виданні навчальних посібників. Одним із таких посібників була праця В. К. фон Гейзера „Препараты животных в жидкостях”, котра була допущена Міністерством народної освіти як необов'язковий посібник для середнього навчального закладу. Також в Товаристві відбувалися змістовні доповіді: професор О. М. Северцев „50-річчя теорії Дарвіна про походження видів”, К. О. Пурієвич „Органи чуттів у рослин” [2, с. 170–171].

Київське Товариство Природознавців (1869–1929) консультувало багатьох сільськогосподарських і промислових установ, міських і земських управ та метеослужбу м. Києва (очищення водогінної води, боротьба з епідеями, розвиток бджільництва, шовківництва тощо). Значний внесок у галузі біології належить зоологам Товариства, які вивчали фауну Росії та України: її видовий склад, екологію, систематику та ін. Досліджували наземну флору, фауну прісноводних водойм, а також Азовського, Чорного та Середземного морів, досконаліше вивчали безхребетні тварини тощо [3, с. 380–381].

Київське Товариство Природознавців мало за мету дослідити органічну та неорганічну природу в губерніях Київського навчального округу, що дозволило поширити природничонаукові знання в школах. Досягнення мети Товариства здійснювалося за допомогою екскурсій, експедицій та збиранню природничо-історичних матеріалів та ін. [4, с. 8].

Значну роботу на початку ХХ ст. проводило Всеукраїнське товариство захисту тварин і рослин, яке було створене у Харкові 1922 року. Завданням Товариство є захищати домашніх тварин від непосильної роботи, охорону комахоїдних птахів, а також садів, парків і лісів від шкідливих комах. З метою охорони домашніх тварин Товариство організовувало міжвідомчі комісії гужового транспорту, курси для конюхів, спеціальні бригади з учнів для охорони і захисту коней.

Члени Всеукраїнського товариства захисту тварин і рослин проводили організаційну і культурно-просвітницьку роботу з пропаганди ідей охорони навколишнього середовища серед населення, зокрема учнів середніх шкіл. З метою поширення природоохоронних ідей Товариство видавало брошури, різноманітні плакати і листівки. Культурно-просвітницька секція Товариства систематично проводила для школярів безкоштовні постановки п'єс.

Значну роль в організації охорони навколишнього середовища відіграла Всеукраїнська академія наук, яка була створена у Києві 1918 року. Академія проводила активну роботу у створенні і збереженні заповідних територій і пам'яток природи, але і не забувала спрямовувати свою діяльність з учнівською молоддю. Загальні засідання, доповіді і лекції присвячувались проблемам природоохоронного виховання. Академія організовувала наукові експедиції й дослідницькі екскурсії, виставки тощо. На виставках демонструвалися цінні колекції рідкісних видів рослинного і тваринного світу. Члени ВУАН підтримували передові ідеї шкільної освіти, сприяли запровадженню активних методів викладання природознавства. Зокрема, педагогічно доцільною формою навчання і виховання особистості, вони вважали екскурсії у природу. Так, на одному із засідань, президент ВУАН, академік-ботанік В. Липський підкреслював, що природничі науки повинні мати своєю основою екскурсії, спиратися на них і здобувати з них матеріали для наочного навчання і виховання. Навчання природознавству, обмежене лише класним приміщенням, не може викликати у школярів глибокого пізнання природи, розуміння відповідальності за її збереження і захист [1, с. 5–8].

Отже, питання охорони навколишнього середовища були одними з основних напрямів діяльності науково-природничих товариств другої половини

XIX – початку XX століття. Завдяки зусиллям членів досліджуваних об'єднань була здійснена велика природоохоронна робота: проводилися лекції, наукові дослідження, екскурсії і експедиції; організовувалися музеї, виставки; розповсюджувалися брошури, плакати, листівки; пропагувалися ідеї охорони та збереження лісів і садів, тварин і птахів; створювалися заповідні території і пам'ятки природи та багато ін.

Література

1. Гнатів О. Роль наукових товариств у природоохоронному вихованні учнівської молоді (20 – 30років XX століття) / О. Гнатів // Історико-педагогічний альманах. – 2011. – № 2. – С. 4–8.
2. Кухта Л. Київське Товариство любителів природи / Л. Кухта // Київська старовина. – 2000. – № 6. – С. 169–171.
3. Павленко Ю. Природознавство в Україні до початку XX ст. в історичному, культурному та освітньому контекстах / Ю. Павленко, С. Руда, С. Хорошева, Ю. Храмов. – К. : Видавничий дім „Академперіодика”, 2001. – С. 380–382.
4. Рижинко А. Науково-природничі товариства України (друга половина XIX – початок XX століть) / А. Риженко. – К. : Наук. світ, 2002. – 25 с.
5. Устав Київского Общества Любителей Природы. – К. : [б.в.], 1907. – 20 с.